

Г.А АБЫЛХАНОВА

*Абай атындағы ҚазҰПУ, Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының магистр аға
оқытушысы*

ДӘРІС – ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ ОҚУ ҮДЕРІСІН ҰЙЫМДАСТАҮРУДЫҢ БІР ФОРМАСЫ РЕТИНДЕ

Жоғары оқу орнындағы дәріс – оқытудың дидактикалық циклінің басты негізі. Оның мақсаты – студенттердің оқу материалын қабылдауларын қалыптастыру болып табылады. Заманауи жоғары мектептер үшін дәріс өте өзекті.

«Дәріс» латынның «lection» - оқу сөзінен шыққан. Дәріс ежелгі Грецияда пайда болып, көне Римде және орта ғасырларда өз жалғасын тапты.

XIX ғ. орта тұсынан бастап бүкіл әлемдегі ғылыми және техникалық білімдердің дамуына байланысты дәрістерді студенттердің жеке және белсенділік қасиеттерін жандандыратын практикалық сабактармен толықтырудың қажеттігі дами түсті. Танымал орыс хирургі және педагог Н.И.Пирогов егер дәріс оқушы жаңа ғылыми материалдарды игерген немесе ерекше сөз құдіретіне ие болса ғана дәріс оқу керектігін мәлімдеген болатын. Н.Г.Чернышевский, Н.А.Добролюбов,

Д.И.Писарев студенттердің өзіндік жұмыстарына үлкен мән берді, сондай-ақ педагогикалық қарым-қатынас үдерісіндегі дәрістің эмоционалдық әсерін де басып көрсетті. 1896 ж. Техникалық және кәсіби білім беру жөніндегі орыс қайраткерлерінің екінші съезі дәріс окуды қолдады, олар жанды сөзді ғылыми білімді хабарлаудың күшті құралы ретінде таныды.

Ал 30 жж. кейбір жоғары оку орындарында тәжірибе ретінде дәріс оку тоқтатылды. Тәжірибе өзін-өзі ақтамады. Студенттердің білім деңгейі күрт төмендеп кетті.

Казіргі уақытта оку материалын дәріс түрінде мазмұндаудың жақтастары да, қарсыластары да бар. Олардың шешімдеріне тоқталып көрелік:

1. дәріс өзгелердің көзқарастарын пассив түрде қабылдауға үйретеді жеке ойлауды тежейді;
2. дәріс студенттердің өз бетімен білім алударына кедергі жасайды;
3. егер оку құралдары жоқ немесе жеткіліксіз болған жағдайда дәріс қажет болады;
4. кейбір студенттер ойлап үлгереді, ал кейбіреулері механикалық түрде дәріс оқушының сөздерін жазып алып отырады.

Дегенмен тәжірибе көрсеткендей, дәрістен бас тарту студенттер даярлығының ғылыми деңгейін төмендеді, семестр бойы жұмыстың жүйелігі мен тепе-тендігін бұзады. Сондықтан дәріс бұрынғыдай ЖОО-да оку үдерісін ұйымдастырудың жетекші формасы ретінде жалғасын тауып келеді. Ең бастысы, дәріс окуда дұрыс әдісті таңдау және оку материалын дұрыс құрастыру керек.

Оку үдерісінде дәрісті оку формаларының басқа түрімен алмастыруға келмейтін жайттар да туындаиды:

- жаңа курс бойынша оқулықтар жоқ болып жатқан жағдайда дәріс ақпараттың негізгі дереккөзі болып табылады;
- белгілі бір тақырып бойынша жаңа оку материалы қолда бар оқулықтарда көрініс таппаған жағдайда;
- оқулықтың жекелеген тақырыптары өз бетімен менгеруге қын және дәріс оқушының әдістемелік түрғыдан қайта даярлаудың қажет еткен жағдайда;
- курстың негізгі мәселелері бойынша қарама-қайшы тұжырымдар болған кезде;
- студенттердің өзіндік көзқарастарын қалыптастырудың дәрісті оқытуудың басқа формаларымен ауыстыра алмайсын. Дәрістің эмоционалдық бояуы терен ғылыми мазмұны ойын, сөздің және тыңдармандар қабылдаудың үндестігін арттыра түседі.

Дәрістің артықшылықтары:

- дәріс оқушының аудиториямен шығармашылық қарым-қатынасы;
- дәріс – білім негіздерін алудың ең үнемді жолы;
- егер дәріс жақсы түсінікті және мүқият тыңдалған болса ой қызметтің белсендеріді.

Кейінгі жылдары студенттердің лекторды еркін таңдау үрдісі белен алып келеді, бұл дәріс оку шеберлігін өзектендіре түседі.

Көптеген оқытушылар дәріс оқушының міндеті пәнді жақсы білу және оны түсінікті баяндау деп есептейді. Ал «баяндаудың түсініктілігі» дегеніміз не? Бұл күрделі педагогикалық мәселе, яғни баяндаудың бірізділігі, көрнекілігі, тыңдармандардың сапалы белсендері мен менгеруі, т.б.

Дәріске қойылатын талаптар: дәріс пен оқытуудың байланыста болуы, дәрістің ғылымилығы мен ақпараттылығы (қазіргі ғылыми деңгейге сәйкестігі), ұтымды, сенімді мысалдардың, дәйектердің, негіздемелердің, ғылыми дәлдемелер санының барынша көп болуы, баяндаудың эмоционалды формасы, тыңдармандардың ойын белсендері, ой қызметтің жетілдіретін сұраптар қою, баяндалатын мәселелерді шешудің нақты құрылымы мен логикасы; әдістемелік өндеу – басты ойлар мен ережелерді, шешімдерді іріктеу, түсінікті тілмен баяндау, жаңа енгізілген терминдер мен атауларды түсіндіру, мүмкіндігінше аудиовизуалды дидактикалық материалдарды қолдану.

Дәрістің құрылымы

Дәріс өзінің құрылымы бойынша бір-бірінен ерекшеленуі мүмкін. Барлығы баяндалған материалдың мазмұны мен сипатына байланысты, дегенмен кез келген дәріске құрылымдық сипат тән. Ең алдымен, бұл дәріс жоспарын хабарлау. Жоспарға емтихан билеттерін құрастыруға септігін тигізетін дәрістердің негізгі мәселелерінің атаулары кіреді.

Откен дәрістердің мазмұнын еске түсіру, оны жаңа материалмен байланыстыру, пәндегі, басқа ғылым жүйесіндегі орны мен маңызын анықтау пайдалы. Тақырыпты ашу барысында индуктивті әдісті, сондай-ақ дедукция әдісін қолдануға болады. Дәріс сонында тыңдалған мәселелер бойынша қорытынды шығарып отырған дұрыс. Дәстүрлі ЖОО-ғы дәріс әдetteтте ақпараттық деп аталады. Жалпы, дәрістің бірнеше түрі бар соларға жеке-жеке тоқталып өтейік:

Кіріспе дәріс

Аталмыш дәріс студенттерге курстың мақсаты мен міндетін, оку пәндері жүйесіндегі орны мен рөлін түсіндіреді. Әрмен қарай курстың қысқаша мазмұны (аталмыш ғылым дамуының кезеңдері, танымал ғалымдардың аттары) беріледі. Мұндай дәрістерде ғылыми мәселелер қойылады,

болжамдар алдыға тартылады, ғылым дамуының болашағы мен оның тәжірибеге қосқан үлес салмағы белгіленеді.

Шолу-қайталау дәрісі бөлімнің немесе курстың сонында оқылады. Дәрісте аталмыш бөлімнің немесе курстың ғылыми-ұғымдық негізін құрайтын барлық теориялық мәселелер көрініс табуы қажет.

Шолу дәрісі

Бұл қысқаша конспект емес, барынша жоғары деңгейде білімдерді жүйелеу болып табылады. Оқыту психологиясы көрсеткендегі, жүйелі түрде баяндалған материал есте жақсы сақталады. Шолу дәрісінде сондай-ақ, емтихан билеттерінің күрделі сұрақтарын қарастыруға болады.

Дәріс материалын баяндай отырып, оқытушы студенттердің конспект жазуына назар аударуы керек.

Конспект мұқият тыңдауға, жазу үдерісінде жақсы есте сақтауға, семинарға, емтиханға дайындық кезінде тірек материалдардың болуын қамтамасыз етеді. Дәріс оқушының міндеті – студенттерге саналы түрде конспектілеуге мүмкіндік беру. Тыңдау, ойлану, өндеу, қысқаша жазу. Бұл үшін оқытушы студенттерге көмектесуі керек және барлығының түсініп, үлгеріп отыруын қадағалауы қажет.

Студенттерді конспектілеу әдісіне, яғни графикалық түргыдан дұрыс орналастыруға және жазбаны рәсімдеуге (абзацтарды бөлу, негізгі ойлар мен тірек сөздерді бөлу, т.б.) үйрету маңызды.

Дәріс сапасын бағалау

Дәріске қатысу және талқылау барысында оқытушы мен оның әріптестерінің арасында дәрістің сапасын бағалау қажеттілігі туынтайтының көрсеткендей. Бұл сапаларға: мазмұн, әдіс, студенттердің жұмысына жетекшілік, дәрістің нәтижелігі кіреді. Аталмыш сапалардың әрқайсысына тоқталып өтейік:

Дәрістің мазмұны дегеніміз дәрістің ғылымилығы, ғылымның қазіргі даму деңгейіне сәйкестігі, дүниетанушылық жағы, әдістемелік мәселелердің болуы, олардың дұрыс баяндалуы.

Дәріс оқу әдістемесі бұл дәрістің нақты құрылымы және мазмұндау логикасы. Жоспардың болуы, оған сүйеніп отыру. Дәріске қатысты әдебиеттерді беру. Жаңа терминдер мен ұғымдарды түсіндіру. Дәлелдік пен дәйектелік.

Студенттердің жұмысына жетекшілік студенттерден конспектілеуді талап ету және оның орындалуын бақылау. Оларды жазу әдісіне үйрету.

Дәрістің нәтижелігі дегеніміз дәрістің акпараттық құндылығы, тәрбиелік аспектісі, ең бастысы дидактикалық мақсаттарға қол жеткізу.

Білім беру жүйесінің дамуы, оны ізгілендіру (гуманизация), жеке адамға бағыттау үрдісі, студенттердің шығармашылық мүмкіндіктерін жүзеге асыру мәселелік дәріс, екеу аралық дәріс, визуалды дәріс, пресс-конференция дәрісі сияқты жаңа дәріс формаларының пайда болуына түрткі болды.

Мәселелік дәріс жөнінде оқытудың белсенді әдістерімен байланысты айтатын боламыз. Ал қазір оның мазмұндық және процессыалдық сипаттамасына тоқталамыз. Дайын ақпарат айттылып, түсіндірлетін акпараттық дәріске қарағанда мәселелік дәрісте жаңа білім «ашуға» тиісті беймәлім ақпарат ретінде алға тартылады. Оқытушының міндеті – мәселелік жағдаят тудыра отырып, студенттерді мәселенің шешімін табуға жетелеу болып табылады. Бұл үшін жаңа теориялық материал мәселелік міндет түрінде беріледі.

Мәселені оқытушымен бірлесе отырып шешу барысында студенттер жаңа қажетті білім алады.

Визуалды дәріс көрнекілік қагидатының жаңа мүмкіндіктерін жүзеге асыру нәтижесінде пайда болды. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер көрсеткендегі, көрнекілік оқу материалын барынша жақсы қабылдау мен есте сақтауға ғана емес, сондай-ақ құбылыстардың табиғатын терең түсінуге ықпалын тигізеді.

Екеу ара дәріс бұл дәрістің түрі екі оқытушының диалогіндегі материалды мазмұндаудың жалғасы мен дамуы болып табылады. Бұл жерде теориялық және практикалық мәселелерді екі маман талқылайды. Мұндай дәрістің төмендегідей артықшылықтары бар:

- студенттердің бойындағы білімді өзектендіреді;
- мәселелік жағдаяттар туыннатады, дәлелдемелік жүйелер ашады;
- екі дереккөз қорының болуы әртүрлі көзқарастарды салыстыруға, таңдау жасауға, қандай да біреуіне қосылуға, өз көзқарасын айтуда мәжбүрледі;
- педагогтің кәсібілігі көрінеді, оның тұлғасы тереңірек ашыла түседі.

Пресс-конференция дәрісі. Бұл дәрісте оқытушы тақырыпты айтқаннан кейін студенттерден аталмыш тақырып жөнінде сұрақтарын қағазға түсіріп берулерін сұрайды. Екі-үш минуттың ішінде студенттер өздерін барынша қызықтырған сұрақтарын құрастырып, оқытушыға береді. Уш-бес минуттың ішінде сұрақтар іріктеліп, олардың мазмұны бойынша дәріс басталады. Дәріс сұрақтарға жауап ретінде емес, көрініше біртұтас мәтін ретінде баяндалады, мазмұндау кезінде сұрақтардың жауаптары да ашылып жатады.

Мұндай дәрісті тақырыптың басында, ортасында, сонында тиімді пайдалануға болады.

Жалпы, дәріс жоғары оқу орындарында оқу үдерісін ұйымдастырудың негізгі формасының бірі болып қала береді. Ал, дәріс сабактарын түрлендіріп өткізу жоғары оқу орындарындағы профессор-оқытушылардың құзіретіндегі мәселе.

ӘДЕБІЕТ

- 1 Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2002.-544 с.
- 2 Абдулина О.А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки // Высшее образование в России. 1993. № 3
- 3 Андреев Г. Обучение и воспитание в вузах неразделимы // Высшее образование в России. 1996. № 3

Резюме

В статье рассматриваются формы организации учебного процесса в высшей школе.

Summary

The article deals with the forms of the educational process in higher education.